

Олена Будник,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Olena Budnyk,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Senior Research Scientist,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 372.4

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

PSYCHO-PEDAGOGICAL SUPPORT OF PRIMARY SCHOOL PUPILS' SOCIALIZATION: PROBLEMS OF PRIMARY SCHOOL TEACHER TRAINING

У статті обґрунтовано сутність соціалізації в міждисциплінарному контексті й теоретичні аспекти психолого-педагогічного супроводу соціалізації молодших школярів. Автор наголошує, що соціалізація людини носить індивідуально-суб'єктний характер та детермінована системою потреб, інтересів, віком, активністю особистості. Тому в умовах навчального закладу вона повинна бути не стихійно епізодичним явищем, а педагогічно керованим процесом з боку вчителя. Виокремлено види соціалізації (етнічна, духовна, громадянська, економічна, політична, гендерна, професійно-трудова) та визначено їхнє значення у фаховій підготовці студентів у педагогічних навчальних закладах. Здійснено проектування професійної підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності в початковій школі в напрямі соціальної гетерогенності та соціальної гомогенності. Наголошується на проблемі соціальної мобільності та амбівалентності особистості у її професійному становленні.

Ключові слова: соціалізація, професійна підготовка, соціальна мобільність фахівців, соціальна ізоляція, соціально-педагогічна діяльність, молодші школярі.

In the article the essence of socialization in the interdisciplinary context and theoretical aspects of psycho-pedagogical support of primary school pupils' socialization are grounded. The author emphasizes that person's socialization has individual and subjective character and is determined by the system of needs, interests, age and the activity of a personality. That is why in educational establishment it should not be a spontaneous episodic phenomenon but a pedagogically guided process performed by a teacher. The types of socialization (ethnic, spiritual, public, economic, political, gender, professional and labor) are distinguished and their meaning for the professional training of students in pedagogical establishments. The notion "socialization" is defined as the process and the result of acquiring of social experience by the human by means of including in certain environment and the reproduction of social roles, its transformation by means of its own energetic activity. The author admits that in modern conditions it is necessary to prepare future professionals to the realization of pedagogical support of children's socialization not only in the context of sociality but, first of all, to acknowledge the knowledge of spiritual issues that are traditionally invariant in socio-historical, generally pedagogical and national context. The projection of the professional training of future teacher to the social and pedagogical activity at primary school in the direction of social heterogeneity and social homogeneity is performed. The accent is put on the problem of social mobility and personality ambivalence in his/her professional formation.

Key words: socialization, professional training, social mobility, social isolation, socio-pedagogical activity, primary school pupils.

В статье обоснована сущность социализации в междисциплинарном контексте и теоретические аспекты психолого-педагогического сопровождения социализации младших школьников. Автор отмечает, что социализация человека носит индивидуально-субъектный характер и детерминирована системой потребностей, интересов, возрастом, активностью личности. Поэтому в условиях учебного заведения она должна быть не стихийно эпизодическим явлением, а педагогически управляемым процессом со стороны учителя. Выделены виды социализации (этническая, духовная, гражданская, экономическая, политическая, гендерная, профессионально-трудова) и определено их значение в профессиональной подготовке студентов в педагогических учебных заведениях. Осуществлено проектирование профессиональной подготовки будущего учителя к социально-педагогической деятельности в начальной школе в направлении социальной гетерогенности и социальной гомогенности. Акцентируется на проблеме социальной мобильности и амбивалентности личности в ее профессиональном становлении.

Ключевые слова: социализация, профессиональная подготовка, социальная мобильность специалистов, социальная изоляция, социально-педагогическая деятельность, младшие школьники.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціокультурна реальність здійснює істотний вплив на теорію і практику соціального виховання, зокрема визначення технологічних засад використання соціально-педагогічного потенціалу суспільства для успішної соціалізації особистості в сучасному мінливому соціумі. Таким потенціалом є суспільна практика народу, його особливості світогляду, етикет поведінки, духовність і мораль. Реформування освіти на всіх рівнях істотно розширило функції вчителя як суб'єкта соціально-педагогічної діяльності, тому важливим завданням професійної освіти вважаємо визначення стратегій соціокультурного формування особистості учня в контексті його соціалізації. Соціально-виховний потенціал суспільства розглядаємо як основу соціально-педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Методологічні основи проблем соціалізації та соціальної адаптації особистості розглядалися у філософському, соціологічному, психологічному, культурологічному аспектах у наукових працях європейських та американських дослідників – П. Бергера, М. Вебера, Е. Дюркгейма, Ч. Кулі, Т. Лукмана, Р. Мертона, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Г. Тарда, У. Томаса та інших. Теорія соціалізації особливо актуалізувалась у середині ХХ сторіччя в США. Приміром, О. Брім і С. Уїллер зазначають, що соціалізація – це процес, в ході якого індивіди здобувають знання, навички, схильності, що дають їм можливість брати участь як більш чи менш активних членів групи [18, р. 3]. Різні аспекти соціально-педагогічної діяльності, професійної підготовки соціальних педагогів, соціалізації учнівської та студентської молоді досліджують вітчизняні вчені: В. Бочарова, О. Безпалько А. Капська, М. Лукашевич, А. Мудрик, С. Савченко, М. Сакурова, С. Харченко та інші. Питання професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів висвітлено в докторських дисертаціях Н. Бібік, І. Бужиної, Н. Глузман, О. Комар, С. Литвиненко, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Отич, І. Пальшкової, О. Савченко, Л. Хомич та ін.

Формування мети статті. Обґрунтувати теоретичні аспекти підготовки майбутніх учителів до психолого-педагогічного супроводу соціалізації молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Філософське осмислення проблем соціалізації здійснено в усіх галузях цієї науки: філософській антропології, соціальній філософії, філософії культури, філософії історії, етиці, естетиці, філософії освіти й виховання. Індивід як об'єкт соціалізації виступає також суб'єктом соціальної діяльності, творцем матеріальних чи духовних цінностей. Тому, на думку М. Лукашевича, “соціалізація відбувається тим ефективніше, чим активніше індивід бере участь у творчо-перетворювальній суспільній діяльності” [8, с. 103]. З цих позицій дослідник під соціалізацією розуміє “процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різноманітні зв'язки особистості із суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, розвиваються особистісні властивості, формуються активність і цілісність особистості, набувається соціальний досвід, нагромаджений людством за весь період його розвитку” [Там само, с. 103–104]. Учений чітко диференціює трактування соціалізації з поняттям «соціальної адаптації» у широкому його значенні як адаптацію людини до середовища загалом.

У соціально-філософському контексті розуміння “соціалізації” (лат. *socialis* – суспільний), на нашу думку, взаємозв'язане з поняттям “соціального освоєння – категорії людського співвідношення, що відображає аспект універсальної соціальної взаємодії людини і світу, перехід індивідуального в соціальне (і навпаки), трансформацію людськими індивідами свого життєвого досвіду в особисті якості, світоглядні орієнтації, здібності, вміння” [15, с. 598]. Виходячи з того, що “діяльність здійснює перманентну трансформацію суб'єктивного в об'єктивне і навпаки” [15, с. 163], вважаємо доцільним акцентувати на соціалізації як двобічному процесі, що забезпечує оволодіння людиною цінностями суспільства та водночас створює умови для самореалізації її творчих надбань, професійного саморозвитку тощо.

У соціології соціалізація трактується як “процес становлення особистості, освоєння індивідом певної системи знань і цінностей, ролей, норм і зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі”, які уможливають його функціонування як повноцінного члена суспільства [14, с. 254–255]. Відповідно, як і в психології, соціалізація розглядається на мегарівні (явище соціалізації притаманне суспільству в цілому), макрорівні (у локальних стратифікаційних групах, приміром, студентський соціум) і мікрорівні (соціальне становлення окремого індивіда).

У соціально-психологічному аспекті (Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьєв, М. Лукашевич, А. Петровський та інші) соціалізація визначають як формування людини в процесі взаємодії соціальних груп, активного перетворення середовища шляхом його включення у різноманітні суспільні відносини, розширення соціального досвіду в спілкуванні та діяльності. “Соціалізація – процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду”, що реалізується в спілкуванні та діяльності [13, с. 373].

Наприкінці ХХ сторіччя актуалізується проблема осмислення соціалізації особистості дитини з педагогічних позицій, окремі аспекти соціалізації розглядаються вченими-педагогами, котрі в курсі загальної педагогіки відносять це поняття до основних (В. Ісаєв, А. Міщенко, В. Сластьонін, Є. Шиянов та інші). У соціальній педагогіці феномен соціалізації виступає її методологічним інструментом. Проблеми педагогіки соціалізації особистості як соціокультурного феномена вивчали О. Газман, М. Лукашевич, А. Мудрик, Г. Лактіонова, І. Рогальська,

С. Савченко. Науково-педагогічному підходу до соціалізації молоді присвячено роботи Р. Вайноли, О. Безпалько, І. Звереві, А. Капської, І. Кона, Н. Лавриченко, П. Плотнікова, С. Хлебик, С. Харченка та ін.

У сучасній енциклопедії освіти зміст соціалізації тлумачиться як процес і результат активного засвоєння людиною соціально-культурного досвіду (знань, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування й відносин [2, с. 834]. В процесі засвоєння соціального досвіду суспільства важливим є збереження особистісних надбань людини, розвиток індивідуальних особливостей, зокрема майбутнього вчителя, адже ефективність соціалізації корелює з його індивідуально-суб'єктивним виміром. Відтак, якщо людина "закрита" до зовнішніх соціальних впливів і вважає для себе достатнім лише збереження власного життєвого досвіду, або наслідую досвід інших (не завжди позитивний), цим самим спотворює свою поведінку й діяльність, а негативні чинники провокують соціальний нігілізм, байдужість, неадекватне ставлення до норм права, моралі, духовних цінностей і соціальних ролей. Процес соціалізації, зауважує І. Кон, "може розглядатися і в контексті вікової стратифікації суспільства, і в контексті міжпоколінневої трансмісії культури, і в контексті формування і розвитку особистості", що істотно змінює акценти і змістову логіку пояснення, висуваючи на перший план то соціальну структуру, то співвідношення агентів соціалізації, то власну активність конкретного суб'єкта [7, с. 134].

В аналізованих вище наукових працях педагогічне управління соціалізацією школяра здебільшого зводиться до засвоєння ним нових соціальних ролей і культурних надбань суспільства, в чому вбачаємо відірваність цього поняття від духовності. У формуванні майбутнього вчителя-професіонала провідною вважаємо саме духовну складову, якій недостатньо уваги приділено у вітчизняних програмах педагогічної підготовки. Нам цій основі проєктуємо розвиток його соціально-особистісної компетентності в соціально-педагогічній діяльності.

Наукове вивчення сутності соціалізаційних процесів дає підстави стверджувати, що в міждисциплінарному дискурсі (окрім психології) недостатньо уваги приділено амбівалентності особистості у її професійному становленні. Ця динамічна властивість регулює поведінку людини, а в умовах кризових суспільних явищ тільки загострюються суперечності, що визначають специфіку її професійного розвитку на гармонійному, негармонійному чи дисгармонійному рівнях. Тому маємо проблему збалансування різних сфер особистості, інтегрування суперечностей шляхом зниження їхньої інтенсивності, особливо в умовах підготовки майбутнього вчителя початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Адже в мікросоціумі школи завжди співіснують рівнозначні за силою позитивні та негативні думки, установки, упереджені ставлення, почуття, дії в динамічному зовнішньому чи внутрішньому світі педагога, учня, батька. Важливим завданням постає вміння оптимізувати ситуацію, мінімізувати вплив напруги на прийняття визначального рішення, оскільки поляриність зберігається за будь-яких обставин.

У структурі соціалізації виокремлюють такі складові: стихійна соціалізація відбувається у природному для людини середовищі; відносно спрямована – має метою створення в суспільстві певних умов, які впливають на розвиток особистості в особливі періоди її життя (початок навчання у школі, закінчення початкової ланки освіти тощо); соціально контрольована – процес опанування людиною соціокультурним досвідом в умовах навчального чи позанавчального виховного закладу. Відповідно соціалізація, за А. Бойко, може мати "просоціальний, асоціальний чи антисоціальний вектор" [2, с. 834]. Очевидно, в процесі фахової підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності важливо акцентувати на потребі управління, здійснення супроводу соціалізації учнів у початковій школі. Адже, соціалізація людини носить індивідуально-суб'єктивний характер, детермінована системою потреб, інтересів, віком, активність особистості тощо, тому в умовах навчального закладу вона повинна бути педагогічно керованим процесом з боку вчителя, а не стихійно епізодичним явищем, як це здебільшого відбувається поза його межами. Як зауважує О. Безпалько, процес соціалізації особистості здебільшого є інституціалізованим [1, с. 20], оскільки реалізується через систему певних соціальних інституцій, які покликані створити належне соціально-розвивальне середовище для учня, здійснювати певну корекцію формування його соціальних якостей відповідно до суспільно значущих цінностей, активізувати вплив окремих соціальних факторів чи нейтралізувати їх.

Отже, у психолого-педагогічній науці зустрічаємо різні трактування сутності соціалізації, відтак більшість із них зводяться до розуміння цього поняття в широкому значенні як визначення процесу, в якому людина набуває властивостей, необхідних для життєдіяльності в суспільстві. У вузькому розумінні соціалізація як процес забезпечує включення людини в певну соціальну групу чи спільноту. Поняття "соціалізація" розглядаємо як процес і результат засвоєння людиною соціокультурного досвіду шляхом включення у відповідне середовище та відтворення соціальних ролей, його перетворення шляхом власної активної діяльності, тому соціалізація є процесом двобічним. Розрізняють такі види соціалізації: родинна, рольова, економічна, політична, релігійна, культурницька, гендерна, професійна та інші [12, с. 835–836]. В. Павловський вводить у наукову термінологію поняття "ювентологія" яка є інтегративною наукою про молодь як особливу соціальну реальність, відповідно до цієї соціально-вікової групи виокремлює такі види соціалізації: ейкуменна, сімейно-побутова, мезосоціалізація, економічна, політична, етнічно-культурна [11, с. 99].

Педагогічний супровід громадянського виховання в контексті соціалізації молоді відображено в наукових працях таких учених, як: Р. Арцишевський, М. Боришевський, П. Ігнатенко, О. Киричук, О. Сухомлинська, І. Тараненко, Н. Чернуха, К. Чорна; різновиди соціалізації у філософському, психологічному, педагогічному аспектах, зокрема: політична – Ю. Загородній, Л. Зуєва, І. Конода, Є. Шестопал, А. Чередниченко, Н. Юрій; економічна – О. Козлова, В. Москаленко, О. Остапівський, О. Щедрина; статево-рольова – І. Кон, Л. Столярчук,

Т. Шклярова; гендерна – Н. Гапон, П. Горностаї, Л. Попова, Н. Шабаява; духовна – А. Матвеева; ейкуменна – А. Мудрик, М. Лукашевич; етнічна (етнокультурна) – О. Белинська, В. Гурова, А. Забловський, М. Живогляд, В. Павловський, Т. Стефаненко, Ю. Філіппов та інші.

З-поміж згаданих вище видів соціалізації В. Павловський акцентує на етнокультурній соціалізації молоді [11], що передбачає “засвоєння здатності до збереження національної культури, відтворення традицій, підтримку міжнаціонального спілкування і збагачення культур”. Зміст етнокультурної соціалізації молоді, на думку вченого, полягає першочергово у вивченні рідної мови, а на цій основі – основ національної культури і використання її на практиці. Окрім того, визначено сутність етнічної соціалізації (етнізації) – процес становлення людини як представника певного етносу через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які складають основу суспільного буття етносу; це опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні даному етносу, відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду етносу, перетворення цього досвіду на особисте надбання [5, с. 19].

Професійна підготовка майбутнього вчителя включає систему знань про ціннісно-сміслові значення етнічної соціалізації учня, що фокусується в традиціях організації побуту, ставленні до світу, звичаях, обрядах, святах, ритуалах, етикеті, віруваннях, фольклорі, прикметах, іграх, іграшках, їжі, архітектурі, символіці, ремеслах, старовинних предметах та знаряддях праці, народних ремеслах і промислах тощо [3, р. 235]. Спадщина родинних виховних традицій – потужний засіб реалізації етнічної соціалізованості молоді, зокрема збагачення їхніх уявлень про національні цінності й пріоритети кожної країни, розвитку патріотизму, громадянськості, духовності, міжетнічної толерантності [Там само, р. 244].

Поняття “міжетнічна соціалізація” З. Гасанов цілком правомірно визначає як процес входження представника певного етносу у систему відносин з іншими етносами рідної країни чи світу; засвоєння особистістю, групою, етносом системи знань, способів, видів діяльності у процесі взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями [5, с. 19]. На думку вченого, міжетнічна соціалізація слугує засобом виховання в особистості культури міжетнічних відносин, засвоєння етносоціальних норм поведінки та досвіду взаємодії представників різних етносів. В сучасних міграційних процесах, які набули поширення й на території України, проблема формування міжетнічної толерантності у соціально-педагогічній взаємодії викладача (вчителя) та студента (учня) надзвичайно актуальна.

Трудова (професійно-трудова) соціалізація спрямована на підготовку особистості до трудової життєдіяльності через формування відповідних якостей, як діловитість, відповідальність, організованість, комунікативність, творчість тощо [3, с. 35–37].

Професійно-трудова соціалізація – це сукупність соціальних і педагогічних процесів, що дозволяють майбутньому фахівцеві засвоювати систему установок, норм і цінностей, котрі відповідають соціальній ролі професіонала [6, с. 36]. Сутність професійної соціалізації сучасні вчені вбачають в тому, що “в її процесі людина прилучається до відповідної ролі, інтегрується у професійне співтовариство: формуються фахові інтереси, мотиви діяльності, схильності, ціннісні уявлення про майбутню професію, професійне мислення” [Там само]. Професійна соціалізація досягається після завершення певного рівня освіти шляхом збагачення системою знань, умінь і навичок та досвіду їх використання у майбутній практичній діяльності. В процесі професійної соціалізації в майбутнього фахівця розвивається низка професійно значущих якостей, що слугують запорукою успіху (установки, переконання, активність, творчість, відповідальність, підприємливість, організованість тощо).

У тісній взаємодії з професійно-трудовою соціалізацією розглядаємо економічну соціалізацію особистості, яку в психолого-педагогічній науці трактують як процес її входження в економічну систему суспільства, завдяки чому, опановуючи економічними знаннями і навичками поведінки економічної дійсності, перетворюється на суб'єкта економічної діяльності. Економічна соціалізація як формування певних економіко-психологічних характеристик індивіда, за В. Москаленко, “відбувається завдяки інтеріоризації ним зовнішніх економічних цінностей суспільства через його потребу систему (внутрішні психологічні виявлення)” [10, с. 14]. У контексті викладання гуманітарних дисциплін доцільним є осмислення студентами змісту економічної соціалізації учнів в умовах школи, що здійснюється на теоретичному та практичному рівнях у руслі опанування ними через ігрові ситуації основами економічної теорії, зосібна знаннями економічних понять, провідних ідей економічної науки, формування вмій орієнтуватися в умовах ринку, розвиток економічного мислення, схильностей до підприємництва тощо.

Громадянська соціалізація – процес засвоєння, творчого відтворення й розвитку особистістю громадянського досвіду, норм, цінностей і традицій конкретного суспільства. Складовою громадянської соціалізації визнано громадянське виховання як частину соціального, а його метою та результатом – набуття особистістю громадянськості, що характеризується специфікою країни та виявляється у сформованих якостях та стилі поведінки суб'єкта [17, с. 8]. Психологічні основи цих характеристик закладаються в початковій школі, тому педагогічна діяльність у цьому сенсі спрямовується на формування зростаючої особистості раціонально-понятійного складника громадянськості, що корелює з її інтенсивністю, повнотою власної рефлексії. А от політична соціалізація більшою мірою характерна для старшокласників, студентів, котрі здатні до самостійного виявлення громадянської активності, суспільно значущих вчинків та дій.

Політична соціалізація – це “процес інтеріоризації політичних цінностей, ідей, норм, навичок, умінь, необхідних людям для участі у політичній діяльності” [14, с. 254–255], тобто формування в індивіда політичної культури, завдяки чому він стає політичним суб'єктом. У процесі політичної соціалізації людина прилучається до певних цінностей, розвиває політичну свідомість. У сучасному світі важливим завданням вищої школи

формування демократично зорієнтованої особистості студента, здатного свідомо захищати власні соціально-політичні інтереси й права, розвиток її політичної культури, активності в громадсько-політичному житті країни.

Традиційне тлумачення процесу соціалізації через засвоєння й активне відтворення індивідом соціокультурного досвіду (соціальних норм, цінностей, зразків поведінки, ролей, установок, звичаїв, культурних традицій, колективних уявлень і вірувань і т.д.) виключає головний складник, а саме духовне самовизначення людини у становленні й розумінні суспільних установок. Тому в сучасних умовах варто готувати майбутніх педагогів до здійснення педагогічного супроводу соціалізацією дітей не лише в плані соціальності, а передусім непорушним імперативом визнати пізнання духовних смислів, які зазвичай є інваріантними, стійкими в суспільно-історичному, загальнолюдському та національному сенсі. Невипадково А. Матвеева виокремлює духовну соціалізацію особистості як складову соціалізації, що виявляється в здатності людини до духовної любові, споглядання, прагнення до вдосконалення, розвиненого почуття соціальної справедливості та соціальної відповідальності, збереження та розширення духовного простору у всій його життєдіяльності. Морфологію духовної соціалізації особистості визначає її основа, яка формується в процесі соціальної взаємодії людей. Процес виникнення і розвитку духовної соціалізації людини вчена описує формулою: дух - духовність - духовна культура - духовна соціалізація [9]. У дослідженні сповідуємо ідеї духовної соціалізації в контексті її інтегрування з іншими різновидами.

Соціальною конструкцією статі слугує ґендер, тому не варто ігнорувати також особливостями соціалізації у психолого-педагогічній культурі чоловіків і жінок. Потребує особливої уваги підготовка майбутнього вчителя до прогнозування впливу ґендерних стереотипів на становлення особистості школяра, дії суспільних упереджень. Адже "міти ґендерної поведінки", які формуються в культурі, "визначають жіночі й чоловічі соціальні ролі та практики" [4, с. 158]. Статеву (ґендерну) соціалізація спрямована на формування в дітей усвідомлення статевої ідентичності задля активного включення в існуючу в суспільстві систему статевої диференціації (І. Кон) [7, с. 166]. Актуальність переосмислення ґендерного виховання дітей, унаслідок чого актуалізувались наукові дослідження проблеми, зумовлена передусім зміною вимог моралі, культурних еталонів мужності та жіночності, норм взаємовідносин статей. Попри жорсткі стереотипи маскуліності та фемінності, постає питання вивчення потенціалу, взаєморозуміння й взаємодоповнюваності дітей різних статей, пропедевтика приниження духовно-особистісного сенсу материнства, батьківства, шлюбу, підвищення статевої культури суспільства в цілому. Не випадково І. Кон наголошує на потребі пізнання, передусім батьками, особливостей соціалізації хлопчиків і дівчаток, звертаючись до психологічних теорій стосовно внутрішніх механізмів засвоєння дитиною тієї чи іншої статевої ролі (теорії ідентифікації, статевої типології та самокатегоризації) [Там само, с. 193–210]. У сучасній соціально-педагогічній науці одним із найскладніших напрямів соціалізації виокремлено саме статево-рольову соціалізацію, що має метою "подолання застарілих і формування сучасних ґендерних стереотипів" (С. Харченко) [16, с. 339–349].

Створення множинності теоретичних підходів до осмислення особистісного сенсу вчителя у здійсненні належного супроводу соціалізацією учнів уможливорює глибинне пізнання студентами тієї реальності, якою є соціально-педагогічна діяльність, зокрема робота з подолання ґендерних упереджень у взаємодії учасників педагогічного процесу (учнів, вчителів, батьків, соціального педагога, психолога тощо). Важливим аспектом професійно-педагогічної підготовки вважаємо пропедевтику соціальної ізоляції особистості, що сьогодні є гострою проблемою і в школі, і в сім'ї, і в середовищі однолітків. Припинення чи різке скорочення соціальних взаємодій слугує "сигналом" у соціально-педагогічній діяльності вчителя, передусім, в умовах початкової школи.

У руслі цієї проблеми вагомими є питання соціальної мобільності в соціально-педагогічному сенсі, причому не стільки мобільності горизонтальної (координатної), скільки вертикальної (субординаційної), коли йдеться про вищу (нижчу) ієрархічну сходинку, що викликає в суб'єктів взаємодії звернене ставлення до інших, іронію чи внутрішній супротив, деградацію, соціальну єдність. Соціальна рівність у взаєминах, спілкуванні, навчально-трудова чи дозвіллевій діяльності повинна слугувати критерієм налагодження педагогічних контактів. Якщо за соціальною мобільністю родини поділяють на реактивні, середньої активності та активні, то й соціально-педагогічна діяльність з учнями та батьками з відповідним рівнем здійснюють диференційовано.

В сучасній науці виокремлюють й інші кореляти "соціалізації" – споживча, ейкуменна, сімейна, господарська тощо. Не вдаючись до ретельного аналізу їхньої структури, змісту, форм і методів, вважаємо доцільним їхнє виокремлення в аспекті підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічного супроводу процесу соціалізації молодшого школяра, зокрема впливу національно-територіальних особливостей, практичного досвіду повсякденного життя, соціально-виховного середовища школи, індивідуальних здібностей дітей і под. Виокремлені види соціалізації учня у конкретному середовищі виявляються по-різному, оскільки сама особистість завдяки вибірковому ставленню до соціуму виступає регулятором зовнішніх впливів. Тому психолого-педагогічний супровід соціалізації зі сторони вчителя проектується не лише з урахуванням потенціалу соціуму, а й не меншою мірою – ставленням школяра до родини, вчителів, суспільних процесів та явищ. У професійній підготовці майбутнього фахівця доцільним вважаємо акцентування на домінуючих характеристиках конкретних видів соціалізації в молодшому шкільному віці. Передусім, це стосується проблем адаптації до шкільного життя, опанування навичками міжособистісної комунікації в мікросередовищі, входження в соціокультуру тощо. Наукове абстрагування від існуючих підходів щодо "соціалізації" дає змогу проектування професійної підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності в початковій школі з боку соціальної гетерогенності

та соціальної гомогенності. Соціальна гетерогенність уможлиблює розгляд соціальної системи чи спільноти в аспекті її внутрішньої неоднорідності, що актуально сьогодні, коли тенденційним є розмежування різних соціальних груп, класів. Наслідком цієї неоднорідності, розмежування в соціумі є численні приклади небажання учнів спілкуватись із вихідцями з менш заможних родин, зокрема такі явища поширені вже в дошкільному та молодшому шкільному віці, як в умовах міста, так і села. Більше того, вчителі також диференційовано підходять до співпраці з різними типами сімей, залежно від соціального статусу батьків, що вважаємо неприпустимим в умовах гуманізації та гуманітаризації шкільної освіти. Стосовно соціальної гомогенності, що передбачає внутрішню цілісність, однорідність соціальної спільноти, то в реальній практиці часто-густо ця цілісність є формальною, а не сутнісною. В цьому вбачаємо важливу проблему різних аспектів соціалізації учнів в умовах школи, відтак і професійної підготовки майбутніх учителів до вирішення соціально-педагогічних проблем.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження вчених (О. Безпалько, І. Кон, А. Мудрик та ін.) засвідчують, що поняття “соціалізація” є об’ємним, що поглинає “виховання”, адже виховання – це процес керований з боку педагога (якщо йдеться про навчальний заклад) чи батьків (коли маємо на увазі сімейне виховання), а соціалізація передбачає і соціально керовані, і стихійні впливи на особистість, що формується, в т.ч. у навчальному закладі. Таким чином, виховання розглядаємо в контексті соціалізації (гетерономія) та тісному взаємозв’язку з такими поняттями, як самовиховання, саморозвиток, самовдосконалення, самоосвіта (автономія). У професійній підготовці майбутнього вчителя результатом соціалізації виступає засвоєння системи знань, цінностей, соціокультурного досвіду, соціальних якостей і ролей, психологічних механізмів і взірців поведінки в мікросоціумі. Його специфіка в ракурсі соціально-педагогічної системи виявляється у функціонуванні в умовах відкритого соціокультурного середовища, відсутності строго формалізованих структур, багатоманітності форм особистісно зорієнтованого спілкування, багаторівневості соціальних контактів тощо.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в обґрунтуванні й розробленні теоретико-методичного й організаційного супроводу професійної підготовки фахівців до використання педагогічного супроводу різними видами соціалізації учня (духовної, громадянської, трудової, етнокультурної тощо) у соціально-виховному середовищі навчальних закладів різних типів.

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч.посібник / О. В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Бойко А. М. Соціалізація / А. М. Бойко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Будник О. Трудова соціалізація дітей у сучасній українській сім’ї / О. Будник // Обрії : часопис Івано-Франківського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників. – 2005. – № 1 (20). – С. 35–37.
4. Гапон Н. Філософські площини гендерних досліджень інтелекту / Н. Гапон // Вісник Севастопольського державного технічного університету. Збірник наукових праць. Філософія. – 2003. – Вип. 46. – С.150-158.
5. Гасанов З. Т. Педагогіка міжнародного спілкування : навчальний посібник / З. Т. Гасанов. – К. : ІЗМН, 1999. – 390 с.
6. Жигір В. І., Чернега О. А. Професійна педагогіка : навчальний посібник / В. І. Жигір, О. А. Чернега / за ред. М.В. Вачевського. – К. : Кондор-видавництво, 2012. – 336 с.
7. Кон И. С. Ребенок и общество (историко-этнографическая перспектива) / И.С. Кон. – М. : Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, 1988. – 268 с.
8. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник / М. П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
9. Матвеева А. И. Духовная социализация как проблема социальной философии / А. И. Матвеева / Автореф. дис....доктора филос. наук : 09.00.11. – социальная философия. – Челябинск, 2011. – 36 с.
10. Москаленко В. Економічна соціалізація особистості: концептуальна модель / В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2006. – № 3. – С. 3-16.
11. Павловський В. В. Основи ювентології : наукова монографія / В. В. Павловський – К. : Дакор, КНТ, 2007. – 238 с.
12. Петрович Ж. В. Соціалізація особистості / Ж. В. Петрович // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с
13. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
14. Соціологія : словник термінів і понять / за заг. ред. Біленького Є.А. і Козловця М.А. – К. : Кондор, 2006. – 372 с.
15. Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. В. І. Шинкарук (гол. ред.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
16. Харченко С. Я. Соціалізація дітей і молоді в контексті соціально-педагогічної діяльності / С. Я. Харченко // Педагогічна і психологічна науки в Україні : збірник наукових праць до 15-річчя АПН України. – Т. 1. Теорія та історія педагогіки. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 339-349.
17. Швець Т. Е. Громадянська соціалізація старшокласників у позакласній діяльності загальноосвітнього навчального закладу : автореф...дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / Т.Е. Швець ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2011. – 20 с.
18. Brim O., Wheeler St. Socialization after childhood: two essays / O. Brim. – N. Y., 1966. – 116 p.
19. Budnyk O. Ethnic socialization of personality: space of family educational traditions of the XXI-th century / O. Budnyk // Wychowanie u początku XXI wieku / Praca zbiorowa pod redakcją: Ks. prof. dr hab. Jana Zimnego, Dra Romana Króla. – Stalowa Wola – Kijów – Rużomberok, 2012. – S. 235–245.

Reference

1. Bezpal'ko O. V. Sotsial'na pedahohika : skhemy, tablytsi, komentari : navch. posibnyk / O. V. Bezpal'ko. – K. : Tsentr uchbovoyi literatury, 2009. – 208 s.
2. Boyko A. M. Sotsializatsiya / A. M. Boyko // Entsyklopediya osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holovnyy red. V. H. Kremen'. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
3. Budnyk O. Trudova sotsializatsiya ditey u suchasniy ukrayins'kiy sim'yi / O. Budnyk // Obriyi : chasopys Ivano-Frankivs'koho oblasnoho instytutu pislyadyploumnoyi osvity pedahohichnykh pratsivnykiv. – 2005. – № 1 (20). – S. 35–37.
4. Hapon N. Filsofs'ki ploschyny gendernykh doslidzhen' intelektu / N. Hapon // Visnyk Sevastopol'skoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Zbirnyk naukovykh prats'. Filosofiya. – 2003. – Vyp. 46. – S.150-158.
5. Hasanov Z. T. Pedahohika mizhnatsional'noho spilkuвання : navchal'nyy posibnyk / Z. T. Hasanov. – K. : IZMN, 1999. – 390 s.
6. Zhyhir' V. I., Chernyeha O. A. Profesiyna pedahohika : navchal'nyy posibnyk / V. I. Zhyhir', O. A. Chernyeha / za red. M.V. Vachevs'koho. – K. : Kondor-vydavnytstvo, 2012. – 336 s.
7. Kon Y. S. Rebenok y obshchestvo (ystoryko-ethnohrafycheskaya perspektyva) / Y.S. Kon. – M. : Hlavnaya redaktsyya vostochnoy lyteratury yzdatel'stva "Nauka", 1988. – 268 s.
8. Lukashevych M. P. Sotsializatsiya. Vykhovni mekhanizmy i tekhnolohiyi : navch.-metod. posibnyk / M. P. Lukashevych. – K. : IZMN, 1998. – 112 s.
9. Matveeva A. Y. Dukhovnaya sotsyalyzatsyya kak problema sotsyal'noy fylosofyy / A. Y. Matveeva / Avtoref. dys....doktora fylos. nauk : 09.00.11. – sotsyal'naya fylosofyya. – Chelyabynsk, 2011. – 36 s.
10. Moskalenko V. Ekonomichna sotsializatsiya osobystosti: kontseptual'na model' / V. Moskalenko // Sotsial'na psykholohiya. – 2006. – № 3. – S. 3-16.
11. Pavlovs'kyy V. V. Osnovy yuventolohiyi : naukova monohrafiya / V. V. Pavlovs'kyy – K. : Dakor, KNT, 2007. – 238 s.
12. Petrochko Zh. V. Sotsializatsiya osobystosti / Zh. V. Petrochko // Entsyklopediya osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holovnyy red. V.H. Kremen'. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s
13. Psykholohyya. Slovar' / pod obshch. red. A. V. Petrovskoho, M. H. Yaroshevskoho. – 2-e yzd., yspr. y dop. – M. : Polytyzdat, 1990. – 494 s.
14. Sotsiolohiya : slovnyk terminiv i ponyat' / za zah. red. Bilen'koho Ye.A. i Kozlovtsya M.A. – K. : Kondor, 2006. – 372 s.
15. Filsofs'kyy entsyklopedychnyy slovnyk / red. kol. V. I. Shynkaruk (hol. red.), Ye.K. Bystryts'kyy, M.O. Bulatov ta in. – K. : Abrys, 2002. – 742 s.
16. Kharchenko S. Ya. Sotsializatsiya ditey i molodi v konteksti sotsial'no-pedahohichnoyi diyal'nosti / S. Ya. Kharchenko // Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini : zbirnyk naukovykh prats' do 15-richchya APN Ukrainy. – T. 1. Teoriya ta istoriya pedahohiky. – K. : Pedahohichna dumka, 2007. – S. 339-349.
17. Shvets' T. E. Hromadyans'ka sotsializatsiya starshoklasnykiv u pozaklasniy diyal'nosti zahal'noosvitn'oho navchal'noho zakladu : avtoref...dys. kand. ped. nauk : 13.00.05 / T.E. Shvets' ; Luhan. nats. un-t im. T. H. Shevchenka. – Luhans'k, 2011. – 20 s.
18. Brim O., Wheeler St. Socialization after childhood: two essays / O. Brim. – N. Y., 1966. – 116 p.
19. Budnyk O. Ethnic socialization of personality: space of family educational traditions of the XXI-th century / O. Budnyk // Wychowanie u poczātku XXI wieku / Praca zbiorowa pod redakcją: Ks. prof. dr hab. Jana Zimnego, Dra Romana Króla. – Stalowa Wola – Kijów – Ružomberok, 2012. – S. 235–245.

